

Доктор Серафікус та інші

(Р.Ткаченко «Телеологія знання. Художньо-інтерпретаційні моделі української прози XIX – початку XXI ст. про науку»)

Згідно з офіційною думкою істориків, наука як феномен зародилася в Європі. Образне втілення цього явища в художній літературі, як і його трактування літературознавцями, веде нас, європейців, шляхом самопізнання, критики і осягнення тих європейських цінностей, виплеканих так званою фаустівською душею, про які в Україні так багато говорять останнім часом.

Автор монографії досліджував прозу про науку, обравши засадничий термін художньо-інтерпретаційної моделі, тобто описуючи інваріантний, панівний образ науки у той чи той період розвитку української літератури. Складниками цієї конструкції слугували йому типологія персонажа-науковця, жанрово-стильові різновиди прози, художній напрям і відповідність одній з трьох фаз європейської культурної свідомості, які змінювались упродовж останніх тисячу років (премодерн, модерн, постмодерн).

У першому розділі «Світ науки у дзеркалі українського художнього слова: теоретико-методологічні та історико-літературні передумови» йдеться головним чином про витoki образу науковця в українській літературі, зокрема його становлення у прозі XIX – початку XX ст., у романах і повістях І.Срезневського, О.Кониського, І.Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Б.Грінченка, А.Кримського. У творчості романтиків, реалістів, модерністів, у прозі, за визначенням дослідника, метафізичній, ідеологічній та інтелектуальній, зринає почергово провідний образ персонажа-ученого спочатку як юродивого чи святого, потім подвижника, а затим кабінетного науковця, репрезентуючи художньо-інтерпретаційні моделі науки як «життя в істині», науки як подвижництва і так званої чистої науки.

Найбільш репрезентативним і найбільшим за обсягом у монографії є другий розділ «Художній універсум науки в українській прозі XX – початку XXI ст.». У ньому простежено рух філософсько-естетичних уявлень про науку від прози В.Домонтовича, В.Підмогильного, М.Могилянського, М.Івченка до

романів Ю.Мушкетика, П.Загребельного, Ю.Щербака, В.Єшкілева, А.Дністрового та ін. Інтелектуальна проза модерністів змінюється виробничою прозою соцреалізму з усіма її трансформаціями, а наприкінці ХХ ст. утверджуються іронічна проза постмодерністів. Соціокультурний образ модерн-науки з її доміантним дискурсом влади і безмежною вірою в НТП протягом ХХ ст. поступово перетікає в образ постмодерн-науки. На зміну кабінетному генію приходять учений-чиновник або «солдат без мундиру», щоб поступитися місцем типові науковця-маргінала. Їм відповідають художньо-інтерпретаційні моделі чистої науки, науки як техніки й науки в умовах кризи цілепокладання.

Третій і четвертий розділи присвячено художній біографістиці та українській фантастичній прозі ХХ – початку ХХІ ст. (В.Мордовець, В.Петров, І.Цюпа, М.Сорока, В.Винниченко, Ю.Смолич, В.Владко, О.Бердник та ін.). На думку дослідника, заявлений масив творів, завдяки своїй переважаючій ілюстративності, засвідчує окреслені у другому розділі тенденції ще більш безпосередньо.

Таким чином, художньо-інтерпретаційні моделі науки автор монографії вибудовує згідно з тою чи іншою відповіддю на питання «навіщо знати?» або інакше кажучи, відповідно до певної стратегії телеології знання. Наукові знання використовують то як мету, то як засіб, то як служіння Богові чи істині, то як засіб утвердження національної ідеї чи державної могутності, розгортаючись навколо дилеми соціальність\асоціальність.

Попри ряд дискусійних моментів, приміром, залучення російськомовних авторів в обсяг української літератури, не зовсім вмотивований перерозподіл художніх текстів між розділами, аналіз поетичних творів подекуди поряд з прозовими, монографія Р.Ткаченка є цікавою і досить переконливою спробою інтерпретації літературного процесу в Україні протягом ХХ – початку ХХІ ст.